

THE MIDNIGHT SUN

T'was the moment of midnight
The sun had not set;
His light on the Ocean
What eye can forget?
The sky was like crystal;
The earth was a glow;
All bathed in his splendour,
Rock, lichen, and snow.

We stood on the North Cape
With Europe behind;
On cliffs ever furrowed
By ice and by wind.
We saw him descending—
He touched not the blue—
But sprang up in glory
His course to renew.

Oh magic of sunset!
Oh sweetness of dawn
Ye both were up on us
And both ye are gone!
But we look for a city
Deep founded in light,
Within whose high portals
There cannot be night.

Ἐπισκεφθέντες εἶτα τὰ ἐργαστάσια τῶν ἰχθυελαίων ἐν ταῖς νήσοις Loffonden, τὰ τοῦ Fiords τὰ τοῦ Logne, καὶ τοῦ Hardanger, ἐπεστρέψαμεν εἰς Hull περατώσαντες πλοῦν 19 ἡμερῶν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΚ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΟΥ ΣΕΔΑΝ ΚΑΙ ΤΑ ΙΔΕΩΔΗ ΤΟΥ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΣΜΟΥ
ΥΠΟ

N. KAZAZH

(Συνέχ. ἴδε ἀριθ. φύλ. 28)

III

Ὑπὸ τὴν σιγὴν τῆς νυκτός, ὑπὸ τὸ μελαγχολικὸν φῶς τῆς σελήνης ἐθαδίζομεν πρὸς τὸ παρακείμενον τῇ πόλει ἄλσος. Οἱ τελευταῖοι ἤχοι τῆς θορυβώδους ἐκείνης ἐορτασίμου ἡμέρας ἐξέλιπον ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῆς νυκτός, ὡς θὰ ἐκλίπη ποτὲ πᾶς τῆς ζωῆς ἤχος, πᾶσα ἐκδήλωσις κινήσεως καὶ ἀνησυχίας ἐν τῷ ἀπείρῳ τῆς αἰωνιότητος. Ἐπὶ στιγμὴν ἐβυθίσθην εἰς ρεμβασμούς, εἰς σκέψεις περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἀλλ' ἐξῆλθον ἀμέσως τῆς καταστάσεως ταύτης, προκληθεὶς εἰς ἀπόκρισιν παρὰ τοῦ συνοδοῦ μου.

— Πάντοτε μετὰ θρησκευτικοῦ δέους ἐπλανήθην ἐν τῷ

πανθέῳ τῆς ἐλληνικῆς δόξης καὶ μετὰ θαυμασμοῦ παρηκολούθησα καὶ ἐμελέτησα καὶ τὰς τελευταίας περιστάσεις καὶ λεπτομερείας τοῦ μεγάλου λαοῦ, τοῦ δημιουργήσαντος τὸν κάλλιστον τῶν πολιτισμῶν. Οὐδέποτε τὸ παγκόσμιον πνεῦμα ἐξεδηλώθη τοσοῦτον ζωηρὸν, τοσοῦτον κυρίαρχον, τοσοῦτον αὐτόνομον ἐν τῇ συλλήψει καὶ διατυπώσει τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, ὅσον ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀποκαλύψει τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος.

Ἐλάλει μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀληθοῦς. Ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἔτρεμεν ἐκ συγκινήσεως, ὥστε προέφερε τὸ ἱερώτατον τῶν ὀνομάτων, ὥστε παρίστατο ἐνώπιον τοῦ θελκτικωτάτου τῶν θεαμάτων.

— Κόσμος ἀποθανόν, ἀπεκρίθην, εἰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐξακολουθεῖ ζῳοποιῶν τὴν ἀνθρωπότητα. Πᾶν ὅ,τι ἐδημιούργησεν ἦτο ἀληθές, καλλιτεχνικόν, ἐξάισιον. Καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ψεῦδη, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σοφίσματα, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς χιμαίρας ἐγίνωσκε νὰ παρέχῃ τὸν φαινομενικὸν τύπον τῆς πραγματικότητος. Καὶ ἂν δὲν ἐκτιμῶμεν τὸ δημιουργήμα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν πρὸς τὸν δημιουργόν. Τί εἶνε ἐπὶ παραδείγματι ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος; ψευδὲς οἰκοδόμημα ἀπὸ τῶν θεμελίων μέχρι τῆς κορυφῆς, οἰκοδόμημα, ἐκτισμένον ἐπὶ τῆς ἄμμου. Καὶ ἐν τούτοις, τοιαύτη εἶνε ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτοῦ παράστασις, ὥστε φαίνεται ζῶσα ἀληθῶς ἅπαντα ἐκείνη ἡ ποιητικὴ σκηνογραφία ἀσάρκων, ἀψύχων σκιῶν, μὴ δυναμένων νὰ διεκδικήσωσι τὴν ἐλαχίστην πραγματικότητα.

Ἐνόησα ἀμέσως, ὅτι ἔθιξα ἀκουσίως τῇ *εὐαίσθητον* χορδῇ τοῦ πρό τινων ἐτι στιγμῶν κοινωνιστικοῦ ῥήτορος. Ἀλλ' ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην γεγονότα μηχανικῶς καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης προμελέτης ὑπέμνησάν μοι τὸ πολιτικὸν ὄνειρον τοῦ φιλοσόφου τῆς Ἀκαδημείας.

— Καὶ ὅμως φρονῶ ἐκ πεποιθήσεως, ὅτι ἡ Πολιτεία εἶνε ἐν τῶν ἰσχυροτάτων δημιουργημάτων τοῦ πλατωνικοῦ πνεύματος, μοὶ ἀπεκρίθη. Δὲν ὑποτιμῶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν *Νόμων*, τὴν διαλεκτικὴν τοῦ *Γοργίου*, τὴν καλλιτεχνικὴν χάριν τοῦ *Συμποσίου*, τὴν ἠθικότητα τοῦ *Φαίδωρος* καὶ τοῦ *Κρίτωνος*. Ἀλλ' ὁμολόγησον μετ' ἐμοῦ, ὅτι οὐδὲν ἔργον τοῦ Πλάτωνος ἀμιλλᾶται κατὰ τὴν δημιουργικὴν σύνθεσιν πρὸς τὴν Πολιτείαν. Ἴσως πλανᾶται ὁ φιλόσοφος ἐνιαχοῦ, ἴσως ἰδεολογεῖ ἐν ταῖς λεπτομερείαις· ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ εἶνε τι ἐνιαῖον τὸ ἔργον του, πρὸς τὸ ὁποῖον ὀλίγιστα ἔργα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος δύνανται νὰ παραβληθῶσιν.

— Θὰ ἦτο μάταιον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῆς Πολιτείας. Οὔτε ἄκρος εἶμαι θαυμαστής κοινωνικοῦ κατασκευάσματος, τὸ ὁποῖον κατὰ πᾶσαν στιγμὴν μοὶ ὑπομιμνήσκει ἰνδικόν τι ἰδεῶδες, θρησκευτικὴν Παγόδαν, ἐν ᾗ δεσπόζουσι καὶ κυβερνῶσι Βραχμᾶνες καὶ Γυμνοσοφισταί, κοινωνίαν ἀνατολικήν, βασιζομένην ἐπὶ τῶν τάξεων, ἡ ἐλεύθερον ἐλληνικὸν ἔργον, σεβόμενον ὅπως δὴποτε τὰ δίκαια τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς ἀτομικότητος. Χωρὶς δὲ νὰ

παραδεχθῶ τὴν περὶ τῆς Πολιτείας σκαιὴν κρίσιν τοῦ ἀμερικανοῦ προέδρου Ἰεφερσὼν¹ δικαιολογῶ τὴν τοιαύτην αὐτῆς παράστασιν, λαμβάνων ὑπ' ὅψει τὴν ἀναρχικὴν κατάστασιν τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, καθ' ἣς ἀπεπειράθη νὰ προσενέγκῃ ἀντίδοτον, ἔστω καὶ μεταφυσικὸν καὶ ἀπραγματοποιήτον, ἢ ἀγανάκτησις τοῦ σοφοῦ. Ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῶν λαῶν ἡμέραι, καθ' ἃς ἡ ἔξοχος διάνοια καταλαμβάνεται ἐξ ἀηδίας καὶ φεύγει τὸν περὶ αὐτὴν κόσμον, ζητοῦσα ἄστυλον ἐν τινι φανταστῷ κόσμῳ. Μήπως αὐτὸς ὁ Πλάτων δὲν καταστρέφει τὴν ἐκ τῆς Πολιτείας ἐντύπωσιν διὰ τοιαύτης τινὸς δικαιολογίας;

— Εἶνε ἀληθές. Ἀλλὰ φρονῶ, ὅτι τὰ μεγάλα συνθετικὰ ἔργα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δὲν πρέπει νὰ κριθῶσιν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν τύπων, ἐκ τῆς φαινομενικότητος μόνον. Ζητήσατε τί ὑπολανθάνει ὀπισθεν μυστικῆς τινος εἰκόνας, φανταστικῆς οὐτοπίας καὶ θέλετε ἰδεῖν ὅτι οἱ ἀφηρημένοι τύποι, αἱ χιμαιρικαὶ γραμμαί, προσηκόντως ἐρμηνεύονται, δὲν δύνανται ἢ νὰ μεταμορφωθῶσιν εἰς ἀληθεστάτην πραγματικότητα.

— Ἀλλ' ἡ πολιτεία εἶνε θετικὸν γεγονός, ἐν τῇ ροῇ τοῦ χρόνου κατασκευάσμα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας. Πᾶς αὐτῆς θεσμός, διὰ νὰ ᾔηνε ἀληθής, πρέπει νὰ ἔχῃ λόγον ὑπάρξεως. Δὲν τίθεται ἐκ τοῦ προτέρου, ἀλλὰ συναναπτύσσεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ μετ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου εἶνε ἡ ὑψίστη ἠθικὴ ἐκδήλωσις. Παραλλάσσει κατὰ τὰ κλίματα, τοὺς καιροὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ δὲ Πλάτων οὐδὲν τούτων τῶν δεδομένων ἔλαβεν ὑπ' ὅψει. Ἐπιτρέψατέ μοι δὲ νὰ προσθέσω, οὐδ' αὐτοὶ οἱ Πλατωνικοί, εἰς οἰανδήποτε καὶ ἂν ἀνήκωσιν ἐποχὴν ἢ ἀίρεσιν, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Οὐδέποτε θὰ ἐκλίπων οὗτοι ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ᾔηνε δυνατόν νὰ τύχῃ τῶν πόθων ἐκείνων, οἵτινες παρακολουθοῦσιν αὐτὸν καθ' ὅλας τὰς φάσεις τοῦ ἐπὶ γῆς βίου του, ἐφ' ὅσον θὰ σπεύδῃ πρὸς τι ἀνώτερον καὶ εὐγενέστερον, θὰ ἐπασχολῆται ὑπὸ τοιούτων χιμαιρικῶν πόθων. Ἀποστρέφομαι τὴν ἀποκλειστικὴν θεωρίαν τῶν δεδομένων, τὸν σεβασμὸν τοῦ γεγονότος· ἀλλὰ καὶ ἰλιγγίῳ, ἰστάμενος ἐπὶ τῆς νεφελογείτονος κορυφῆς ἀπολύτου θεωρίας, ἀξιούσης δίκην Θεοῦ νὰ δημιουργήσῃ νέον κόσμον. Εἶν' ἄφευκτος ὁ κίνδυνος τῆς πτώσεως καὶ πίπτουσι μὲν οἱ θεωρητικοὶ ἐντὸς τῆς ἀβύσσου τῆς ἀπωλείας, ἀλλὰ δὲν διεκφεύγουσιν ἐπίσης τὴν πτῶσιν καὶ οἱ ὀπισθεν παρακολουθοῦντες. Ἐπιτρέψατέ μοι ν' ἀναπτύξω τὴν σκέψιν μου συγκεκριμένως. Λάβωμεν θέμα τὴν Γερμανίαν, ἣτις ζῇ, ἔχουσα συνείδησιν τῆς ὑπάρξεώς της, καὶ καταλίπωμεν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀρχαιοδίφου τὴν Πολιτείαν μετὰ τοῦ ἐκλιπόντος ἐκείνου κόσμου, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε μία τῶν λαμπροτάτων παραστάσεων. Τίνα ἔχει λόγον σήμερον ἡ βεβιασμένη, ἡ σπασμωδικὴ ἀναζήτησις κοινωνικοῦ ιδεώδους, πάντοτε ὑπὸ τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἱστορίας ἀποδειχθέντος

δυσεφαρμόστου, ἐν ᾧ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὁ γερμανικὸς κόσμος παρουσιάζει ἐν τῶν ὑπερτάτων φαινομένων, τὰ ὅποια ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἱστορία, τὸν θρίαμβον αὐτοῦ καὶ ὡς ιδέας καὶ ὡς πραγματικότητος, τὴν ὑπεροχὴν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τὴν πρωτοβουλίαν ἐν τῇ διεθνείᾳ πολιτικῇ, τὸν τελευταῖον λόγον ἐν τῇ στρατιωτικῇ διοργανώσει; Διότι ἅπαντα ταῦτα πρέπει νὰ συμβαδίζωσιν ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ πορείᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἐν τούτοις, ἡ δόξα αὕτη τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ἔχει σήμερον τοσοῦτους ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ ἀπαισιοδόξους, τοσοῦτους φθονερούς, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ εἴπω, ἀναζητοῦντας τὸ κρείττον ἐν τινι ἀγνώστῳ ιδεώδει, ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ παρόντος ἐρείδοντι τὴν ὑπαρξίν του, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἐπιτυχία ἔσται ὀλεθρία διὰ τὴν κανονικωτέραν ἐξέλιξιν τῆς γερμανικῆς ἱστορίας ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου.

— Ἀπάτη, ἀπάτη. Δὲν παρατηρεῖτε λοιπὸν διὰ τίνων προσωπικῶν θυσιῶν ἐξηγοράσθη ἡ δόξα αὕτη, πρὸ τῆς ὁποίας ἐμείνατε κατάπληκτος, σεις ὁ ἀνέκων εἰς λαόν, φέροντα τὴν ἱστορικὴν πείραν μακρῶν αἰώνων, ἐφ' οὗ διῆλθεν ἐκ περιτροπῆς ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀτιμία, ἡ νίκη καὶ ἡ ἥττα, ἡ εὐτυχία καὶ ἡ κακοδαιμονία;

— Θυσιῶν; ἀλλὰ τί παρίστην ὁ βίος τῆς ἀνθρωπότητος ἄλλο, ἢ μακράς, δυστυχεῖς θυσίας, προκαλοῦσας ἀληθῶς τὸν οἶκτον καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν φιλανθρώπων, ἀλλ' ἄνευ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ἀδύνατον ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν νὰ προβῇ καὶ κατὰ ἐν μόνον βῆμα πρὸς τὸν πολιτισμὸν, πρὸς τὴν πρόοδον, πρὸς αὐτὴν τὴν εὐτυχίαν;

— Εἶνε ἀληθές. Ἀλλ' ὅ,τι συνέβαινε μέχρι τοῦδε, ἀτόπως δ' ἀνεκνήρυσθη ὑπὸ μυώπων θεωρητικῶν ὡς ὁ αἰώνιος νόμος τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας, οὐδεὶς λόγος ν' ἀναγνωρισθῇ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὡς ἀμετάτρεπτον δόγμα, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἐκλίπῃ πᾶσα κριτικὴ καὶ συζήτησις.

Καὶ ἐξηκολούθησεν ἀναπτύσσων οὕτω τὴν σκέψιν του:

Λέγω λοιπὸν. Πᾶσα αὕτη ἡ δόξα, τὴν ὁποίαν σεις θαυμάζετε καὶ τὴν ὁποίαν θεοποιοῦσιν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ τετελεσμένου γεγονότος ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας, εὐρίσκω ψευδῆ, εὐρίσκω πρόσκαιρον, ἐγκληματικὴν. Ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀλουργίδα διορῶ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτην, ὅπως ψεῦδος ἦτο καὶ ἀπάτη τὸ θεῖον μυστήριον, τὸ κρυπτόμενον τοῖς πολλοῖς ὀπισθεν τοῦ πέπλου, τοῦ κωλύοντος τὴν εἴσοδον εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ ναοῦ τῆς αἰγυπτιακῆς Ἰσιδος. Ἡ δόξα τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ κυρωθεῖσα διὰ τῶν θριάμβων τοῦ 1870, εἶνε ἀπατηλὴ φαινομενικὴ. Πῶς αὕτη ἐτελέσθη, διὰ τίνων θυσιῶν, διὰ ποίας ἀνθρωπίνης ἐκατόμβης αἵματος καὶ ἰδρώτος;

Ἰδὲ τὸ ἄπειρον εἶνε ἀχανές, ἀδιόρατον, δυσνόητον, ὡς ἡ αἰωνιότης. Τίνα καταλαμβάνει ἡ ἀνθρωπότης χώρον ἐντὸς τοῦ ἀπείρου τούτου; Μηδέν. Ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μηδενὸς τούτου ἃς μελετήσωμεν λοιπὸν τὸ πρόβλημα, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μᾶς ἐνδιαφέρει, ἀνώτεροι τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ συμφερόντων, οἶονεὶ ξένοι πρὸς

1. Ἰδε ἐμὸν Φυσικὸν Δίκαιον καὶ Πολιτικὴν Ἐπιστήμην τόμ. Α'.

τὸν κόσμον τοῦτον, τοῦ ὁποῦ τὴν πορείαν ἐπὶ τοσοῦτον δυνάμεθα νὰ μεταβάλλωμεν, ὅσον καὶ κόκκος ἄμμου τὴν κίνησιν τῶν κυμάτων τοῦ ὠκεανοῦ.

Ἡ ἱστορία δὲν εἶνε τὸ αὐθαίρετον, τὸ ἰδιότροπον κατασκευασμα ἀπολύτου δυνάμεως, ἐκτὸς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου κατωικούσης, καθιστώσης δ' αὐτὸν ἐκάστοτε ὄργανον, οἰονεὶ παίγνιον, τάσεώς τινος ἢ ιδέας· ἡ ἱστορία εἶνε δημιουργημα τοῦ λόγου, διαδοχικῶς ἐξελισσομένου διὰ τῶν γενεῶν, βαίνοντος πρὸς τὴν πραγμάτωσιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐργασίας τῶν λαῶν καὶ τῶν ατόμων. Διὰ τῶν ζοφερωτάτων χρονικῶν τῶν αἰώνων διακρίνομεν τὸ μυστηριώδες φῶς τοῦ λόγου, καταυγάζον τὰ σκότη, ἀμυδρὸν ἢ ζωηρόν, ἀλλ' οὐδέποτε ἐκλείπον. Ἐκαστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ γεγονὸς φέρει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν σφραγίδα αὐτοῦ, τὸ ὑπέρτατον κύρος. Ἐρεῦνησον τὰ ἀρχαιότατα τῶν μνημείων τῆς ἱστορίας. Ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἐκλείπει· ἡ σκέψις αὐτοῦ πρωτοστατεῖ διὰ τῶν αἰώνων· ἡ προσωπικότης αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται κατὰ πᾶσαν στιγμήν· πᾶν δ' ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμα αὐτοῦ μαρτυρεῖ ἀκκάτονον προσπάθειαν, ἵνα δημιουργήσῃ τὸν ἐπὶ γῆς βίον σύμφωνον πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ λόγου. Ἄν ἀπεδέχετο τυφλῶς τὸ ἅπαξ γεγόμενον, τί θὰ ἦτο σήμερον ἢ ὃν ἀσυνείδητον, ἄνευ ἐλευθερίας, ἄνευ ιδεώδους, κατὰ μίαν μόνον βαθμίδα ἀνώτερον τῶν δημιουργημάτων τοῦ φυτικῶ βασιλείου; Ἄλλ' ὁ λόγος ἐδίδαξεν εἰς αὐτὸν τὴν προσωπικότητά του, ἄρα τὰ δίκαια καὶ τὰ καθήκοντά του, εἰς ὧν τὴν πραγμάτωσιν ὀφείλει ἐνδελεχῶς νὰ ἐργάζεται, νὰ ἐργηγορῇ, χωρὶς ποτὲ καὶ ἐπὶ μίαν στιγμήν νὰ ἀπαυδήσῃ.

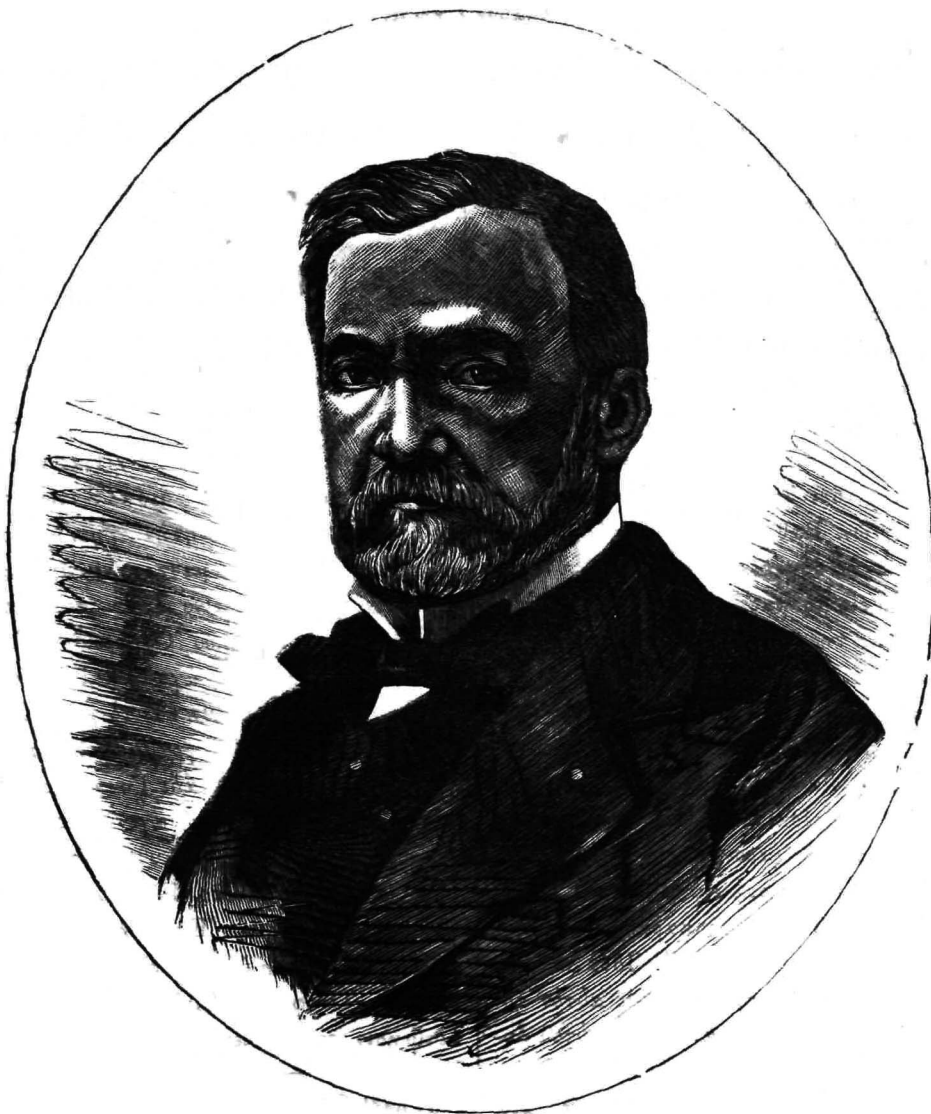
Ἰδοὺ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης εἰμαρμένης, τῆς ἱστορίας. Ἄς στρέψωμεν ἤδη τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἃς ἴδωμεν κατὰ πόσον εἶνε σύμφωνος πρὸς τὸν λόγον, τοῦ ὁποῦ τὴν πραγμάτωσιν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἐπιδιώκει.

Ὑπῆρχον δύο λαοί, ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἱστάμενοι τοῦ πολιτισμοῦ, διεκδικοῦντες τὰ σκήπτρα τῆς ἱστορικῆς δόξης, ἀδελφοὶ κατὰ τὴν καταγωγὴν, πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ βαίνοντες σκοπὸν. Θλιβεραὶ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, συνέπειαι ἄλλων γενεῶν καὶ αἰώνων, ὑπέβαλψαν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν τούτων ἄσθεστον τὸ ἐθνικὸν μῖσος, τὴν φυλετικὴν ἀπέχθειαν. Ἐν προηγούμενοις καιροῖς ἀμφοτέροι ἠδίκησαν ἀλλήλους, δύναται τις δ' εἰπεῖν, ἀμερολήπτως ἐξετάζων τὸ ἱστορικὸν παρελθόν, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀφορμὴ σήμερον νὰ τεθῇ ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς ἱστορίας τὸ ζήτημα τῆς ἀντεκδικήσεως ἐνεκα αἰτίων, ἐκλιπόντων ἤδη ἀπὸ τῆς μνήμης ἀμφοτέρων τῶν λαῶν. Καὶ ἐν τούτοις, κοινωνικὴ τάξις, οὐτ' ἐπὶ τῆς λογικῆς ἐρειδομένη, οὐτ' ἐπὶ τοῦ δικαίου, διετήρησεν ἄγρια ἐνστικτα ἐθνικοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ λαῶν πεπολιτισμένων. Ἡκιστα ἐλήφθη ὑπ' ὅψει τὸ καθολικὸν συμφέρον, ὅσον τὸ συμφέρον ἐλαχίστων ατόμων, ἢ αἱ ἀπόψεις κακῶς ἐννοουμένων ἐθνικῶν συμφερόντων. Πρέπει ἡ ἀνθρωπίνη συνειδήσις νὰ διαμαρτυρηθῇ καὶ κατὰ τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων. Μυριόενερος ἐγένετο ὁ πόλεμος ἀμφοτέρωθεν. Κατήναλώθη πολῦτιμον αἷμα καὶ χρεῖμα πρὸς κτῆσιν ψευδοῦς δόξης, ἥτις θάττον ἢ βράδιον θὰ ἀποτίσῃ πικρῶς τὰς κτηθείσας δάφνας. Ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι αἰετοτε πᾶσα νίκη εἶνε *Καδμεία* διὰ τοὺς νικῶντας δεινὰς ἔχουσα συνεπείας. Ἐρχεται ἡ ἀνταπόδοσις, ἡ Νέμεσις, μοιραία, ἀνηλεής, μεταβάλλουσα τὸ ὑφιστάμενον καθεστῶς. Τί ὠφελήθη ἡ Γερμανία ἐκ τῶν νικῶν τῆς; τὴν ἐνότητα, τὴν ἐθνικὴν χειραφεσίαν, ἱστορικὴν τινα δημιουργίαν. Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ἐκλειπόντων τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ τῶν ἡρώων τῆς τάξεως ταύτης, δὲν θὰ ἴδωμεν ἀντίστροφα φαινόμενα; Ὁ αἰὼν οὗτος δὲν παρέστησεν ἀρχόμενος διάφορον κατάστασιν; Τί ἐγένοντο τὰ τρόπαια τῆς *Ῥαταίας* καὶ τῆς *Αὐτοκρατορίας*; Ἡ μνήμη αὐτῶν περιεσώθη, ἀναγραφείσα ἐπὶ τῆς *Στήλης* τῆς *Βανδώμης*, ἐπὶ τῇ ἀνατροπῇ τῆς ὁποίας γοερὰν ἐρρηξε κραυγὴν τὸ ἠθικὸν καθεστῶς τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἥτις ὅμως θὰ ἀνορθωθῇ αὖθις βεβαίως, αἰώνιον μνημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης κακοδαιμονίας. Ἀλλ' ἡ ἱστορία ἠκολούθησε τὴν λογικὴν αὐτῆς πορείαν, χωρὶς νὰ ἀποτραπῇ ἀπὸ τῶν τεθέντων αὐτῇ προσκομμάτων. Τοιοῦτό τι θὰ συμβῇ ἀναμφιβόλως καὶ εἰς τὴν νέαν γερμανικὴν *Αὐτοκρατορίαν*. Ὅ,τι εἶνε ἀντίθετον πρὸς τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἔχει λόγον διαρκoῦς ὑπάρξεως. Ὁ γερμανικὸς λαὸς θάττον ἢ βράδιον θ' ἀποτίσῃ πικρῶς τὰ τρόπαια του, ὑφιστάμενος τὰ ἀντίποινα, τοῦτο δὲ καλεῖται παρὰ τῶν θεωρητικῶν τῆς ἱστορίας πολιτισμὸς, ἀνθρωπίνη πρόοδος, ἐκδήλωσις τῆς θείας δικαιοσύνης.

Ἄλλ' ἃς κατέλθωμεν ἐπὶ πραγματικώτερα, ἐπὶ μᾶλλον συγκεκριμένα θέματα. Ὁ γερμανικὸς λαὸς ἵσταται σήμερον ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶνε ἀληθές, κατὰ τὴν ἀρχουσαν θεωρίαν. Κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔχει τὸν ὑπέρτατον λόγον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ διεθνῇ πολιτικῇ, ἐν τῇ στρατιωτικῇ διοργανώσει. Ἀλλ' ἡ λεγομένη στρατιωτικὴ διοργάνωσις ἔσται ἡμέραν τινὰ ὁ ἀπαίσιος χιτὼν τῆς *Δηϊανείρας*, ὁ προωρισμένος νὰ κατακαύσῃ καὶ νὰ ἐξαντλήσῃ τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν ὀργανισμόν τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη, τὸ ἄκρον ἄκρον τοῦ νεωτέρου πνεύματος, θέλει καταστῇ ἄτονος, φθισικὴ, ἀνίκανος· ἀνταγωνισθῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας μετὰ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος. Οὐδέποτε συνδιηλλάγησαν τὸ ἐργαστήριον τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ στρατῶνος. Ἡ ἀπὸ τῆς βαρείας αὐτοῦ ἀτμοσφαίρας ἐξερχομένη πνοὴ ἔχει τι τὸ δηλητηριώδες, τὸ καθιστῶν ἄτονον βαθυμῆδὸν τὸ πνεῦμα. Ἡμέραν τινὰ τὸ γερμανικὸν ἔθνος θὰ ἔχῃ ἴσως τὸν ἀριστον στρατιωτικὸν ὀργανισμόν, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔσται ἐξητλημένη. Ταύτης δ' ἐλλειπούσης, θέλει ἐκλείπει σὺν τῷ χρόνῳ ἡ στρατιωτικὴ ἰσχύς καὶ μετ' αὐτῆς ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τοῦ ἔθνους. Καὶ δὲν ἐξετάζω τὸ θέμα τοῦτο μόνον ἀπὸ τῆς ἠθικῆς ἀπόψεως. Ὁ στρατὸς θέλει ἐξαντλήσῃ τέλεον τὰς οικονομικὰς δυνάμεις τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, τὴν τελευταίαν αὐτοῦ παραγωγικὴν ἰκμάδα. Ρίψατε ἐν μόνον βλέμμα ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ γερμα-

νικού κράτους. Μελετήσατε ὅπισθεν τῶν ἀριθμῶν· καὶ θὰ ἐννοήσητε διὰ ποίων καταπληκτικῶν θυσιῶν ἐξαγοράζεται ἡ στρατιωτικὴ αὕτη δόξα τῆς Γερμανίας. Αἱ δαπάναι τοῦ στρατοῦ ἀπορροφῶσι τὸ μείζον μέρος τῶν ἐσόδων, ἡ δὲ ἐργασία τοῦ λαοῦ εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ, ἢ εἰς τὴν συντήρησιν κολοσσιῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. "Ο,τι προεφήτευσεν περὶ τῆς Εὐρώπης πρὸ αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα ὁ θεωρητικὸς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων», παρίσταται ὁσημέραι καταφανέστερον καὶ πραγματικώτερον ἐν Γερμανίᾳ. Οἱ κυριώτατοι παράγοντες τοῦ πλούτου τῆς χώρας, ἡ γεωργία κατὰ πρῶτον καὶ αἱ μετ' αὐτῆς συνδεδεμέναι βιομηχανία καὶ ἐμπορία, ὁσημέραι ἐξαντλοῦνται, καὶ ἂν στρατιωτικῶς ἀναδείκνυται ὁ τόπος, οἰκονομικῶς πάσχει καὶ φθίνει. Μὴ ζητήσητε εὐρυτέρας ἀναλύσεις καὶ λεπτομερείας κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Εὐάριθμος τά-

ξις ἀπορροφᾷ τὴν ἐργασίαν, καταναλίσκει τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τῆς κοινωνίας, τὸ δὲ συμπέρασμα τῆς δυστυχούς ταύτης καταστάσεως ἔσται ἡ ὀριστικὴ ἐξάντλησις ἀμφοτέρων. Τοιοῦτον ἔσται τὸ τέλος τῆς Γερμανίας ταύτης, ὅποیان δημιουργοῦσιν αἱ στρατιωτικαὶ θεωρίαι τοῦ Μόλτκε καὶ ἡ ἐγωϊστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἀρχιγραμματέως. Ἐσωτερικὴ ἐξάντλησις, ἐξωτερικὴ κατάπτωσις. Ἡμέραν τινὰ ὁ κώδων τῆς ἱστορίας θέλει σημάνει τὴν ἐκρηξίν νέου πολέμου μεταξὺ τῆς Γερμανίας καὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ γείτονος ἔθνους, ἢ καὶ συμμαχίας, δυσμενῶς ἐχούσης πρὸς τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς ὑπεροχὴν. Ἀλλὰ τίς βεβαίῳ, ὅτι ὁ θεὸς τῶν πολέμων θέλει εὐνοήσῃ καὶ πάλιν τοὺς νικητὰς τοῦ Σεδάν καὶ τοῦ Μέρτς, καὶ ὅτι αἱ ἄδικοι αὗται, αἱ αἰμοσταγεῖς ἐπιτυχίαι, δὲν θὰ λάβωσι δίκαια ἀντίποινα, ὡς ἔλαβον πρό τινος χρό-

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΠΑΣΤΕΡ

ΔΙΑΣΗΜΟΣ ΧΗΜΙΚΟΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ.

νου τοιαῦτα αἱ στρατιωτικαὶ νίκαι τῆς Αὐσπερλίτζης καὶ τοῦ Μαρίγγου; Ποῖα δὲ ἔσονται τὰ ἀποτελέσματα τοιαύτης πολεμικῆς ἀτυχίας; ἡ πνευματικὴ, ἡ ἠθικὴ, ἡ οἰκονομικὴ ἐξάντλησις, μετὰ τὴν στρατιωτικὴν πτώσιν. Δυστυχία εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἂν εἶνε πεπωμένον, μέχρι συντελείας τοῦ ἱστορικοῦ βίου του, νὰ παριστᾷ τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ἀλληλομαχίας, τῆς ἀμοιβαίας καταστροφῆς, ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, ἢ πρὸς κορεσμὸν φυσικῶν μόνον ἐνστίκτων. Συνέπεια ἀνεπίδεκτος ἀντιρρήσεως. Πᾶν ὅ, τι δημιουργεῖ σήμερον διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιπόνου ἐργασίας, καταστρέφεται αὔριον ὑπὸ τὴν πνοὴν μυσταροῦ πάθους, ἐντροφῶντος ἐπὶ τῇ καταστροφῇ, ὥσει τοιαύτη ἦτο ἡ ἀποστολὴ καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἱστορίας, ἡ διαδοχικὴ ἐξόντωσις καὶ δημιουργία ἄνευ σχεδίου τινός, κατὰστασις ἀρμόζουσα εἰς ἄγρια μᾶλλον θηρία, ἢ εἰς λογικὰ καὶ ἐν συνειδήσει βιοῦντα ἀνώτερα ὄντα.

«Οὐχί· ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία δὲν εἶνε ἡ κοιλὰς τοῦ κλαυθμῶνος, ἐφ' ἧς εἶνε ἀναγεγραμμένοι οἱ πένθιμοι ἐκεῖνοι στίχοι τοῦ Δάντου:

«Per me si va nella città dolente,
per me si va nell' eteruo dolore,»

ἀποκλειστικὸν στάδιον τῆς δυστυχίας καὶ τῆς καταστροφῆς· ἀλλ' ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῆς ἐννοίᾳ καὶ ἀπόψει, εἶνε ἡ πραγμάτωσις τοῦ δικαίου, ἡ ἐργασία τῆς ἠθικῆς, ὡς δημιουργικῆς δυνάμεως, λαμβανούσης τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ταπεινοτάτων αὐτοῦ φυσικῶν ἐνστίκτων, δι' ἐπιπόνου δὲ καὶ ἀκαταβλήτου ἀγῶνος ὁδηγούσης αὐτὸν πρὸς τὰς ὑψίστας κορυφὰς τῆς πνευματικῆς χειραφεσίας καὶ τῆς προόδου.

Εἰς τῶν προφητῶν τῆς νέας κοινωνικῆς παλιγγενεσίας, ὁ Γάλλος Σαὶν Σίμων, ἔλεγεν ὅτι ὁ χρυσοῦς αἰὼν δὲν κεῖται ὀπισθεν, ἀλλ' ἔμπροσθεν ἡμῶν. Βαθεῖα ῥῆσις, συνοφίζουσα τὸ νέον πρόγραμμα τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητος. Αὕτη ἔτεινε προηγουμένως εἰς τὸ παρελθόν, οἶονεῖ ἀπ' αὐτοῦ λαμβάνουσα τὰς ἐμπνεύσεις της, ἐπίστευεν εἰς τὴν πτῶσιν, τὸν δὲ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βίον ὑπελάμβανεν ὡς κάθαρσιν ἀπὸ τῆς μοιραίας ταύτης πτώσεως.

Ὁ ἄνθρωπος, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν προλήψεων τούτων τῆς ἀμαθείας, ἐπλανᾶτο διηνηκῶς νοσταλγῶν, ἐν τῇ νυκτὶ τοῦ κόσμου τούτου, τὸν ὁποῖον ἠρέσκετο νὰ θεωρῇ ὡς μάταιον ὄνειρον, ἀναμένων ἐκάστοτε τὴν ἐξέγερσιν τῆς ἡμέρας. Σήμερον τοῦναντίον πᾶσα αὐτοῦ σκέψις ἀφορᾷ εἰς τὸ μέλλον, κρεῖττον τοῦ παρόντος, τὸ ὁποῖον τείνει νὰ προπαρασκευάσῃ διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας καὶ ἐργασίας. Ἰδοὺ τὸ πρόβλημα, τοῦ ὁποῖου ἡ λύσις εἶνε ἀνατεθειμένη εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ἡκιστα δ' εἰς ὑπερφυσικὰς καὶ ἀνωτέρας αὐτοῦ δυνάμεις.

Ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τούτων ἐρείδεται ἡ νέα ἐπιστήμη, ἅρα καὶ ἡ νέα κοινωνία, ὅα ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ φλογεροῦ ἡφαιστείου τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Εἶνε ἡ ἐλευθερία τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν, ἡ ἰσότης αὐτῶν καὶ ἡ ἀδελφότης. Τῶν βάσεων τούτων τοῦ κοινωνικοῦ βίου καθιερουμένων καὶ ἀναγνωριζομέ-

νων, ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ λάβῃ διάφορον διεύθυνσιν τῆς μέχρι τοῦδε. Γινώσκετε ὅτι τοιαῦται τροπαὶ δὲν τελοῦνται εὐχερῶς, ἄνευ ὀδύνης καὶ ἀγῶνων. Τὸ παρελθόν, ἐπίμονον ἐν τῇ ψευδεῖ αὐτοῦ ἱστορικῷ ἀλαθῇ, δὲν ὑποχωρεῖ ἀμέσως, ἄνευ ἀντιστάσεως, εἰς τὰς δικαίας καὶ λογικὰς ἀξιώσεις τοῦ νέου βίου. Ἡ νέα κοινωνία θὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πλήρη ἐπίτευξιν τοῦ δικαίου της. Τοῦτο γινώσκουμεν καὶ ἡμεῖς, ἐντεῦθεν δὲ καὶ αἱ προσπάθειαι ἡμῶν πρὸς διοργάνωσιν κοινωνικῆς μερίδος, πρὸς δημιουργίαν πολιτικῆς δυνάμεως, ἥτις ὑπὸ πεφωτισμένην καὶ ἰσχυρὰν διεύθυνσιν νὰ κατορθώσῃ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἰδεώδους τούτου, τὸ ὁποῖον εἶνε κεκλημένον ν' ἀποκαλύψῃ νέους ὁρίζοντας, εὐρύτερους καὶ φωτεινότερους, ἐν τῇ ἱστορικῇ βίῃ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐλεγε ταῦτα μετὰ τινος ὕφους ὑπερφουῶς ἀποκαλύψεως. Ἄλλ' αἴφνης ἔστη, οἶονεῖ ἀναμένων ν' ἀκούσῃ τὴν ἐπ' αὐτῶν κρίσιν μου.

Ἀκολουθεῖ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΕΤΑΡΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΥ

ΟΔΟΦΡΕΪΔΟΥ ΜΥΛΛΕΡΟΥ¹

ΥΠΟ

N. ΠΕΤΡΗ

Ἡ Ἑλληνικὴ γραμματολογία τοῦ Μυλλέρου, κατέστη ἀσπασίον ἀνάγνωσμα μετὰ χειρὸς καὶ τῆς ἐλληνικῆς νεότητος (ἀνάγνωθι κάλλιον διδασκόντων τε καὶ διδασκομένων), ἐξ ὅτου ὁ κατὰ τὸν ποιητὴν πρῆκτῆρ ἔργων² ἀείμνηστος Ἀριστείδης Κυπριανὸς μεθρημῆνευσεν εἰς τὴν καθωμιλημένην τὸ ὄντως γενναῖον ἐκεῖνο ἔργον τοῦ ἐπαξίως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διαλάμπαντος Καρόλου Ὁδοφρεΐδου Μυλλέρου, καὶ ἔτι μᾶλλον νῦν ἡδῆ ὅτε μοῖρᾳ ἀγαθῇ καὶ προνοίᾳ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας συμπεριελήφθη καὶ τὸ χρησιμώτατον αὐτὸ παιδεύμα ἡ ἐλληνικὴ δῆλον ὅτι γραμματολογία ἐν τῷ ἐπιστήμῃ προγράμματι τῶν ἐν Ἑλλάδι Γυμνασίων. Ὁ ἐν φιλολόγοις λοιπὸν κ. Emil Heitz προήγαγεν εἰς φῶς μετὰ σημειώσεων καὶ προσθηκῶν ἐν τῷ παρεληλυθότι ἔτει τὴν ἐλληνικὴν γραμματολογίαν τοῦ ἐπιφανοῦς Μυλλέρου μέχρι τῆς περιόδου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐτεῖ δὲ ἡλθα δὴ 1882 ἀπέλιπε τὰ πιεστήρια ἡ τετάρτη ἐκδοσις τῆς ἐλληνικῆς γραμματολογίας τοῦ Καρόλου Ὁδοφρεΐδου Μυλλέρου, ὅπερ τεκμηριοῖ τὴν μεγίστην ἐκτίμησιν τοῦ προκειμένου ἔργου. Πιστῶς λοιπὸν τηρῶν ὁ ἐκ-

1. Karl. Ottofried Müllers Geschichte der Griechischen Litteratur bis auf das Zeitalter Alexanders. 4 Auflage κτλ. von Emil Heitz. 1884 Στουτγάρδῃ σελ. 426, τιμὴ μάρκαι 6.

2. Ὁμήρου Ἰλιάδ. I. 443 μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρῆκτῆρά τε ἔργων.